

НАПРЯМИ РЕФОРМУВАННЯ ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ

Сьогодні назрів процес глибокої трансформації системи освіти України від режиму її закритого пострадянського функціонування до розвитку в глобальному конкурентному просторі.

Мета освіти – всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, її талантів, інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей, й необхідних для успішної самореалізації компетентностей. Важливим компонентом освіти є виховання відповідальних громадян, здатних до свідомого суспільного вибору та спрямування своєї діяльності на користь співвітчизників і соціуму загалом, забезпечення сталого розвитку України в майбутньому та реалізації її європейського вибору.

У нових умовах органи управління освітою, в першу чергу центральний орган – Міністерство освіти і науки України, приймають необхідні рішення щодо зміни освітнього законодавства, вдосконалюють структуру освітніх закладів, враховуючи нові вимоги до якості і змісту освіти, демографічні та міграційні процеси, а також створюють з метою регулювання відносин між всіма зацікавленими сторонами нові механізми, які працюють на розвиток української освіти.

Система освіти України, як і кожна суспільно-економічна система, базується на трьох основних складниках: інституційна складова (перш за все, нормативно-правове забезпечення); мережа закладів освіти, органи управління у сфері освіти, інші учасники освітньої діяльності, які забезпечують функціонування системи; механізми та інструментарій регулювання відносин між всіма зацікавленими сторонами.

Упродовж 2017/2018 н. р. суттєво посилено інституційні основи розвитку системи національної освіти – ухвалено Закон України «Про освіту». Він регулює суспільні відносини, що виникають у процесі реалізації конституційного права людини на освіту, права та обов'язки фізичних і юридичних осіб, які беруть участь у реалізації цього права, а також визначає компетенцію державних органів та органів місцевого самоврядування в освітній сфері. Закон України «Про освіту» рамковий і регламентує подальше реформування освітніх галузей, а також служить підґрунтям для ухвалення законів «Про дошкільну освіту», «Про загальну середню освіту», «Про позашкільну освіту», «Про професійну освіту», «Про освіту дорослих», зміни до закону «Про вищу освіту».

У Законі України «Про освіту» закладено концептуальні принципи подальшого реформування системи освіти. Імплементация його положень через підзаконні акти забезпечуватиме здобуття освіти всіма категоріями населення України та створюватиме умови для всебічного розвитку особистості, сприятиме істотному зростанню інтелектуального, культурного, духовно-морального потенціалу суспільства. Положення Закону спрямовані на забезпечення рівних умов доступу до якісної освіти та права кожного громадянина на її здобуття.

Відповідно до сучасних європейських та світових тенденцій Законом передбачено різноманітність шляхів здобуття освіти: формальна, неформальна, інформальна та форм її здобуття: інституційна (очна (денна, вечірня), заочна, дистанційна, мережева); індивідуальна (екстернатна, сімейна (домашня), педагогічний патронаж, на робочому місці (на виробництві); дуальна. Держава бере на себе відповідальність за створення умов для розвитку суб'єктів освітньої діяльності, що надають відповідні освітні послуги, заохочує громадян до здобуття всіх видів освіти. Адже освіта формує людський капітал, є основою успішної соціалізації особистості, її економічного добробуту, запорукою поступального розвитку суспільства, об'єднаного спільними цінностями і культурою.

Сьогодні ключовою складовою освітнього реформування є запуск у вересні 2018 року Нової української школи (НУШ). Прямо чи побічно проблема імплементації НУШ стосується також питань розвитку дошкільної освіти, професійної (професійно-технічної) освіти, позашкільної освіти, підготовки і підвищення кваліфікації вчителів у закладах вищої педагогічної освіти.

Здобуття освіти забезпечують передусім освітні заклади. Саме вони забезпечують широку пропозицію освітніх послуг. Сучасна мережа закладів освіти України є достатньо розгалуженою, вона характеризується різними формами власності та підпорядкування. Одне із важливих питань реформування цієї сфери – створення ефективної мережі освітніх закладів, виходячи із територіальних особливостей, демографії, забезпечення якості освіти, конкурентних впливів інших країн тощо.

Представлена на рис. 1 динаміка зміни кількості закладів у розрізі рівнів освіти свідчить про відносну загальну сталість мережі закладів освіти. Поряд із цим спостерігаємо тенденцію до трансформації мережі загальноосвітніх закладів та закладів професійної (професійно-технічної) освіти у бік зменшення їх кількості за рахунок малокомплектних та неконкурентоспроможних. Мережа дошкільних навчальних закладів, навпаки, розширюється. В наступних розділах докладно проаналізовано причини, що визначають ці зміни.

Основними учасниками освітнього процесу є вихованці, учні, курсанти, слухачі та інші особи, які здобувають освіту за різними її рівнями та формою. Так, у 2017/2018 н. р. освіту здобували 1 335 тис. дітей у 15 433 закладах дошкільної освіти, 3 911 тис. школярів у 16 176 закладах загальної середньої освіти, 269 тис. осіб у 756 закладах професійної (професійно-технічної) освіти.

Протягом останніх п'яти років спостерігається стабілізація кількості учнів і студентів, незважаючи на загальну негативну демографічну динаміку в Україні (за роки незалежності чисельність дитячого населення зменшилась майже удвічі). Так, поступово збільшується кількість дітей у закладах дошкільної освіти – з 1 294 891 дитини у 2014 р. до 1 335 000 дітей у 2018 р. (зростання на 3,1 %), а також у закладах загальної середньої освіти – з 3 757 063 осіб у 2014 р. до 3 911 848 осіб у 2018 р. (зростання на 4,1 %) (рис. 2). Слід відзначити покращення механізму зарахування, відрахування та переведення учнів до державних та комунальних закладів освіти для здобуття повної загальної середньої освіти (відповідний Порядок затверджено Наказом МОН від 16.04.2018 № 367).

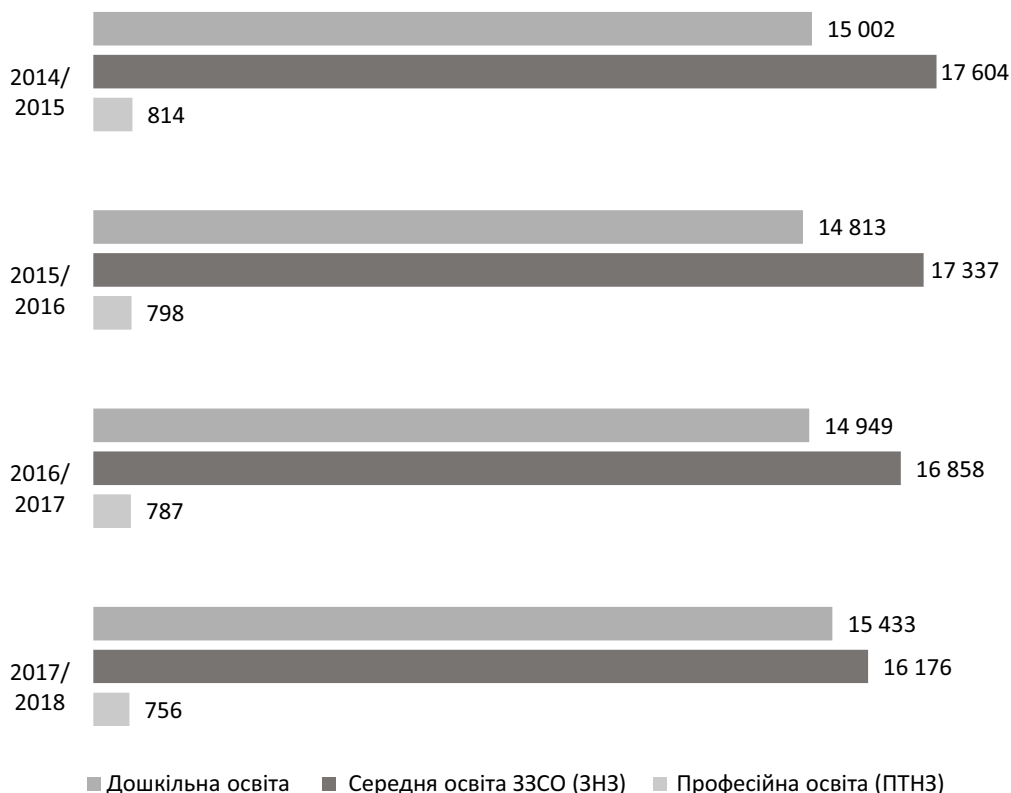

Рис. 1. Динаміка зміни загальної кількості закладів освіти, підпорядкованих Міністерству освіти і науки України, у розрізі рівнів освіти (2014/2015–2017/2018 н. рр.), од.

Складено за даними Міністерства освіти і науки України, ДІСО.

Щодо професійно-технічної освіти, то з 2014 р. спостерігається зменшення кількості учнів у закладах професійної (професійно-технічної) освіти (14,2 %). Така тенденція пов'язана із тим, що в українському суспільстві прослідковується зниження зацікавленості громадян оволодінням робітничими спеціальностями. Тому актуальним завданням усіх суб'єктів освітньої діяльності є забезпечення підвищення престижу в молодого покоління здобуття професійної освіти. Наразі цьому сприятиме серед іншого підвищення попиту на робітничі професії, яке спостерігається в національній економіці України.

Педагогічні працівники є основними учасниками освітнього процесу, на них покладається величезна відповідальність у формуванні сучасної особистості та створенні передумов щодо її успішності в умовах стрімкого розвитку інформаційного суспільства та формування економіки знань.

Закон України «Про освіту», прийнятий 5 вересня 2017 року, пропонує фундаментально новий підхід до розвитку педагога і його педагогічної свободи. Зокрема, сформульовано нові засади підвищення кваліфікації вчителів: загальна кількість годин на підвищення кваліфікації протягом п'яти років має ста-

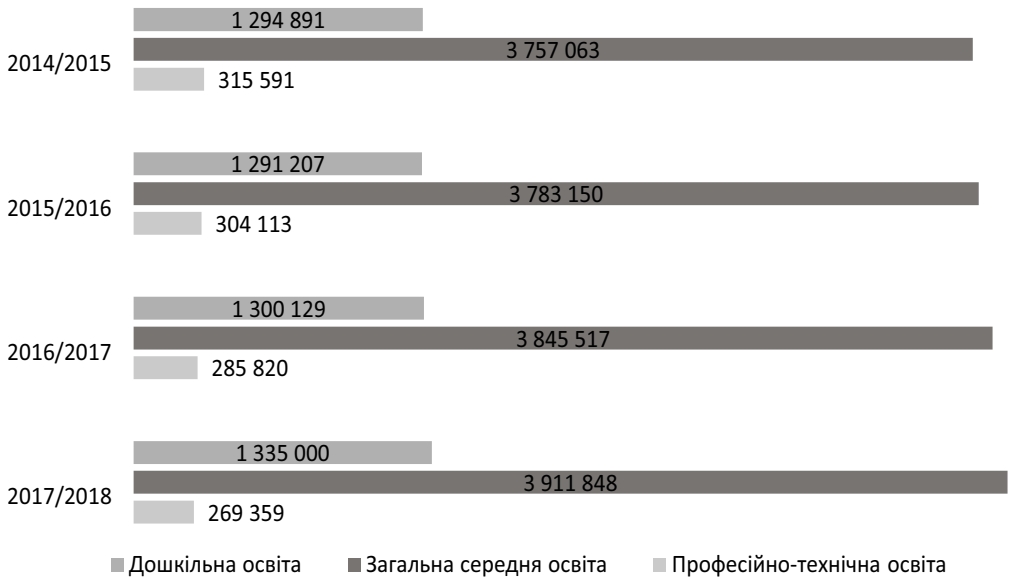

Рис. 2. Динаміка зміни загальної кількості осіб, які отримують освітні послуги, у розрізі рівнів освіти (2014/2015–2017/2018 н. рр.), осіб

Складено за даними Міністерства освіти і науки України.

новити не менше 150 годин. Учитель може самостійно вирішити, яку кількість годин із цього обсягу він використовуватиме для навчання щороку, де саме підвищуватиме свою кваліфікацію. Держава з коштів спеціальної освітньої субвенції, а також місцеві органи оплачують педагогові підвищення кваліфікації, навіть за умови, що вибрані ним курси платні. Закон також стимулює вчителів оволодівати новими методиками і технологіями навчання через зовнішню незалежну сертифікацію. Ті, хто її пройшов, отримають надбавку до заробітної плати – 20 %.

У 2017/2018 н. р. в освітньому процесі було задіяно 612 882 педагогічних працівників – це дуже потужний корпус. Зокрема, у закладах дошкільної освіти працювало 137 928 осіб; у закладах загальної середньої освіти – 437 471; у закладах професійної (професійно-технічної) освіти – 37 483.

На рис. 3 показано тенденцію щодо зниження кількості педагогічних працівників у закладах професійної (професійно-технічної) освіти, що передусім пов'язано зі скороченням кількості самих закладів. Також у порівнянні з 2014 р. зменшилася загальна кількість педагогів у закладах загальної середньої освіти на 12 199 осіб.

У закладах дошкільної освіти кількість педагогічних працівників збільшилася. Це пов'язано з розширенням її мережі та збільшенням кількості дітей.

Законодавчо закріплено, що держава має забезпечити загальні асигнування на освіту в розмірі не менше 7 % ВВП за рахунок коштів державного, місцевих бюджетів та інших джерел фінансування, не заборонених законодавством.

На рис. 4 показано, що упродовж 2010–2016 рр. спостерігалася тенденція до скорочення частки видатків зведеного бюджету України на освіту як відносно

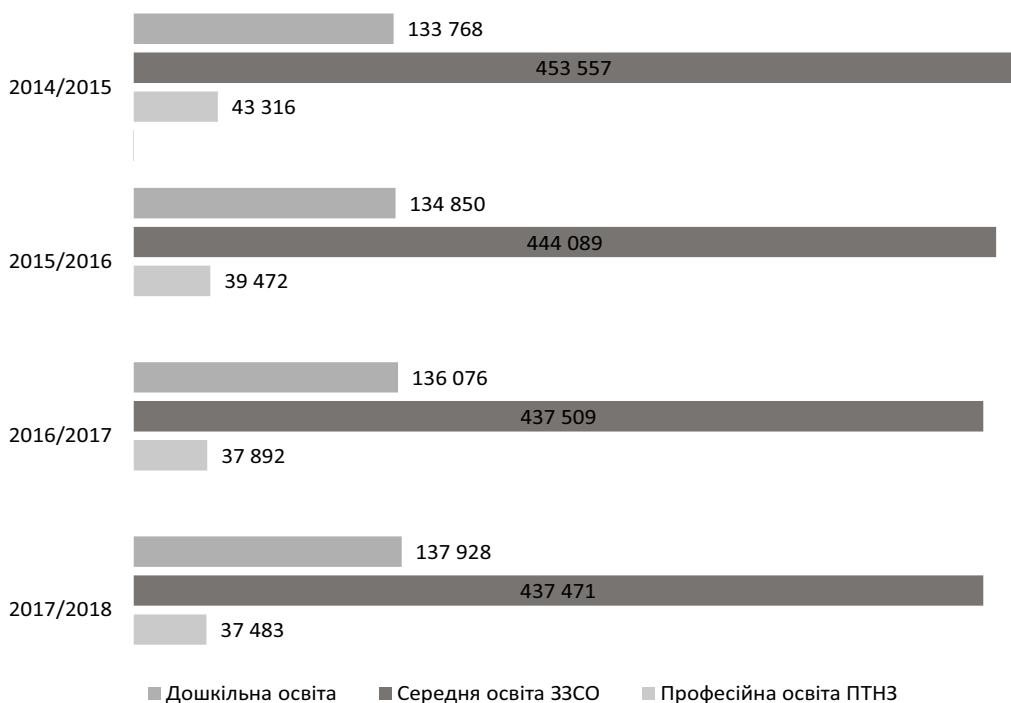

Рис. 3. Динаміка зміни загальної кількості педагогічних та науково-педагогічних працівників у розрізі рівнів освіти (2014/2015–2017/2018 н. рр.), осіб

Складено за даними Міністерства освіти і науки України.

обсягу ВВП (з 7,4 % у 2010 р. до 5,4 % у 2016 р.), так і обсягу видатків зведеного бюджету України (з 21,1 % у 2010 р. до 15,5 % у 2016 р.).

Але зусиллями Уряду та Міністерства освіти і науки України цю тенденцію вдалося зламати – видатки у 2017–2018 рр. на освіту порівняно з 2016 р. суттєво збільшилися, зокрема на 2018 р. заплановано їх обсяг 5,9 % від ВВП та 16,6 % від загального обсягу Зведеного бюджету України у 2018 р.

Найбільша частка видатків зведеного бюджету на освіту у 2014–2017 рр. припадала на загальну середню освіту (42,4–47,4 %). Крім того, суттєві частки займали видатки на вищу (21,8–28,3 %) та дошкільну освіту (15,2–15,9 %).

На рис. 5 показано, що спостерігається тенденція до суттєвого збільшення частки видатків Зведеного бюджету України на загальну середню освіту (з 42,4 % у 2014 р. до запланованих 48,0 % у 2018 р.). Це відбувається на тлі зниження частки видатків на вищу освіту (з 28,3 % у 2014 р. до 21,8 % у 2017 р.). Частки видатків на інші рівні освіти змінилися несуттєво.

Вищезазначене дає змогу зробити наступні висновки:

1. Реформування вітчизняної системи освіти є надзвичайно важливим завданням для держави і суспільства, яке сьогодні вирішує Міністерство освіти і науки України. Протягом 2017/2018 н. р. посилено інституційні основи розвитку національної системи освіти і її реформування – ухвалено Закон України

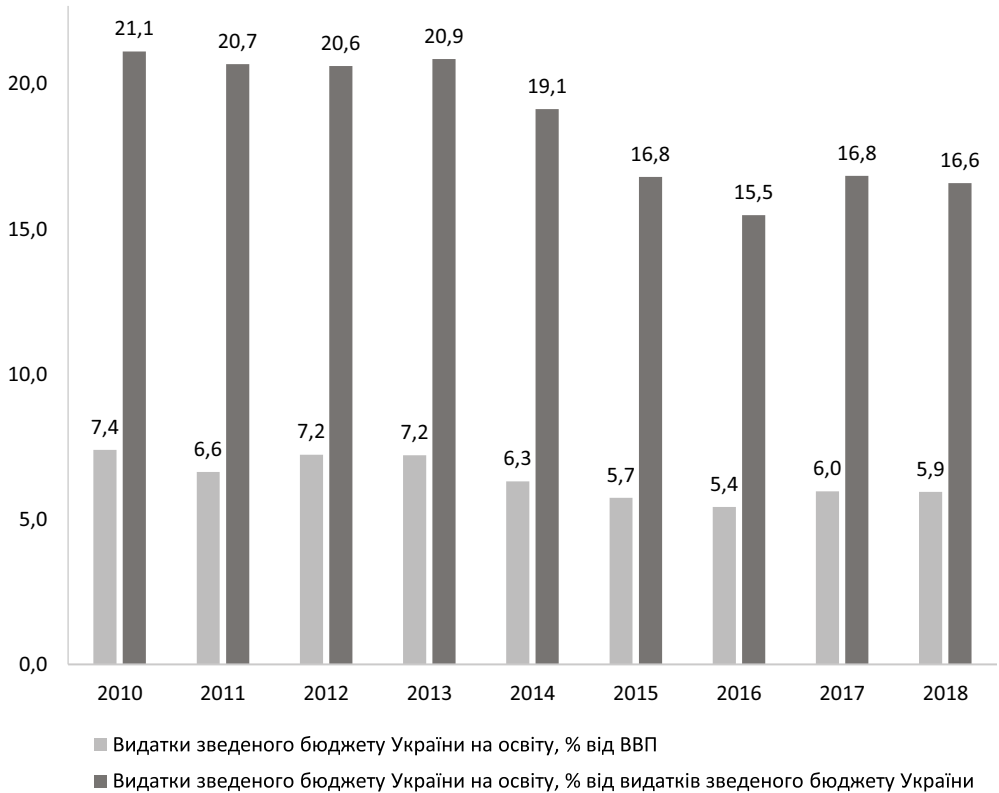

Рис. 4. Видатки зведеного бюджету України на освіту у 2010–2018 рр.*

* Значення видатків ЗБУ на освіту у 2018 р. є планом на 2018 рік з урахуванням унесених змін за січень–квітень 2018 р.

Складено за даними Державної казначейської служби України.

«Про освіту». Він рамковий, регламентує напрями реформування сфери освіти і є підґрунтям для ухвалення профільних законів «Про дошкільну освіту», «Про загальну середню освіту», «Про позашкільну освіту», «Про професійну освіту», «Про освіту дорослих», змін до Закону України «Про вищу освіту».

2. Освітня реформа має кілька напрямів, серед яких основними є реформування середньої, професійної (професійно-технічної) та вищої освіти, створення досконалішої системи освітнього управління і фінансування.

Наразі ключовою складовою освітнього реформування є запуск Нової української школи (НУШ) у вересні 2018 р. Прямо чи побічно проблема імплементації НУШ стосується, крім іншого, питань розвитку дошкільної та професійної (професійно-технічної) освіти, підготовки і підвищення кваліфікації вчителів у закладах вищої педагогічної освіти (власне, ці аспекти й розглянуто в інформаційно-аналітичному збірнику).

3. Сьогодні в системі навчальних закладів, підпорядкованих Міністерству освіти і науки України, функціонує 15 433 закладів дошкільної освіти, 16 176 закладів загальної середньої освіти, 756 закладів професійної (професійно-тех-

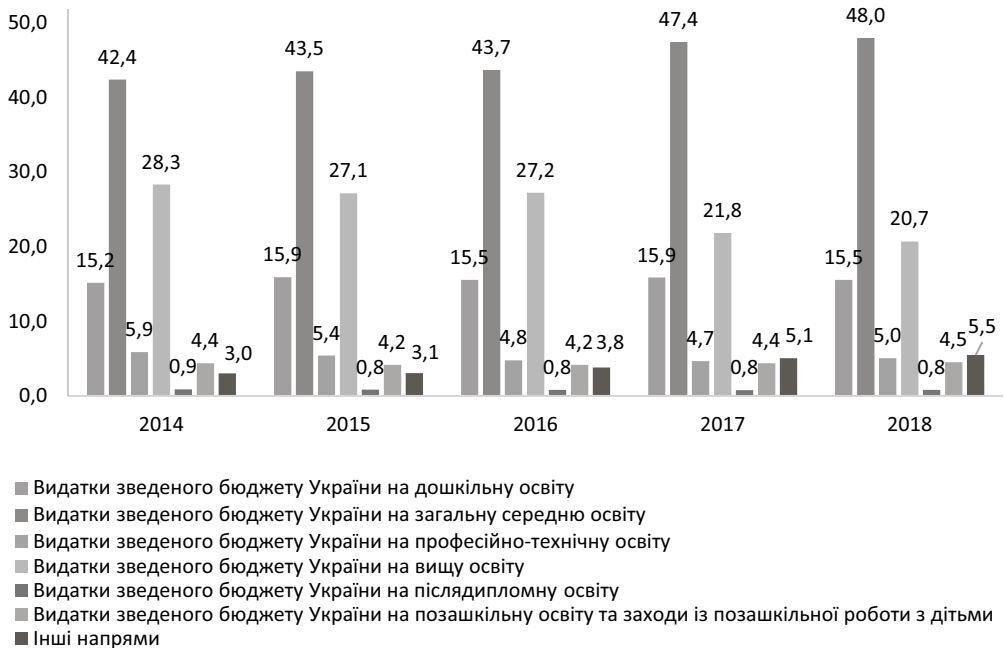

Рис. 5. Видатки зведеного бюджету України за рівнями освіти у 2014–2018 рр., % від видатків зведеного бюджету України на освіту*

* Значення видатків ЗБУ за рівнями освіти у 2018 р. є планом на 2018 рік з урахуванням унесених змін за січень–квітень 2018 р.

Складено за даними Державної казначейської служби України.

нічної) освіти. У них навчається 1 335 000, 3 911 848 та 269 359 осіб відповідно, а також відповідно проводять заняття 137 928, 437 471 та 37 483 педагогічних працівників. Ці цифри вказують на те, що реформування вимагає велетенських зусиль, координації, взаємодії влади і суспільства, адже воно стосується практично кожного громадянина України.

4. Важливою передумовою успішного реформування є його фінансове забезпечення. Якщо протягом 2010–2016 рр. спостерігалася негативна тенденція до скорочення частки видатків зведеного бюджету України на освіту (як відносно обсягу ВВП (з 7,4 % у 2010 р. до 5,4 % у 2016 р.), так і обсягу видатків зведеного бюджету України (з 21,1 % у 2010 р. до 15,5 % у 2016 р.)), то у 2017–2018 рр. Міністерству освіти і науки України разом з Урядом вдалося її зламати – видатки на освіту порівняно з 2016 р. суттєво збільшилися у 2017 р. У Зведеному бюджеті України на 2018 рік заплановано обсяг освітніх видатків 5,9 % від ВВП та 16,6 % від загального обсягу Зведеного бюджету України.